

Huszár Ágnes

Pécsi Tudományegyetem

A lelkésznő lelke

Református lelkésznők Magyarországon¹

A protestáns felekezetekben, így a magyarországi református egyházban is az „egységes papság” elve érvényesül, tehát nők is járhatnak teológiára és választhatók gyülekezeti lelkészeknek. Bár az egyházon belül egyre több a teológiai képzettséggel rendelkező nő, ők általában csak a hierarchia alacsonyabb szintjeire jutnak el. Kevés nőt választanak meg önálló gyülekezeti lelkészek, kevés női oktató van a teológiákon. Ennek három oka van: (1) Archaikus előítéletek a női test tisztátalanságáról; (2) a Biblia szövegére, elsősorban Pál apostolra való hivatkozás (1Kor 14:34); és (3) a nőknek silányabb erkölcsiséget tulajdonító sztereotípiák.

Nő a püspöki székben: a jövő víziója

2009 október 28-án Margot Käßmann püspökasszonyt Németország Evangélikus Egyháza zsinati elnökévé választották. Történelmi jelentőségű esemény volt. Ekkor az EKD Zsinat világi elnökének tisztét is nő töltötte be, Katrin Göring-Eckardt parlamenti képviselő személyében.

A választást kritika illette más országok egyházainak részéről. Az orosz ortodox egyház egyenesen a két egyház közötti dialógus megszüntetésével fenyegetőzött. Magyarországon effajta hivatalos nyilatkozatok természetesen nem hangzottak el, de a csodálkozás nyilvánvaló volt. A protestáns internetes fórumokon ironikus, sőt gúnyos kommentárokat lehetett olvasni a németországi egyházi változásokról, a helytelenítést teológiailag megalapozandó pedig szorgalmasan idézték Pál apostolt.

A nagy megrökönyödés azzal magyarázható, hogy Magyarországon még soha nem választottak meg lelkésznőt püspöknek. (Női esperes már

¹Köszönetet mondok Steinbach József püspök úrnak kutatásom támogatásáért. A teológáknak és lelkésznőknek köszönöm, hogy megosztották velem tapasztalataikat.

volt.) Mivel pedig a legfőbb egyházi fórum, a Magyarországi Református Egyház Zsinatának vezetőjévé csak püspök választható, most és a nem nagyon távoli jövőben gyakorlatilag kizárható, hogy a Magyarországi Református Egyháznak női vezetője lehessen.

De ne legyünk igazságtalanok a magyarországi reformátusokkal: nők püspökké szentelése más protestáns egyházakban sem gyakori. A protestáns egyházakban az „egységes papság” elve érvényes, tehát férfi és nő azonos kritériumok alapján válhat lelkésszé. Ez értelmezhető a női lelkészekkel szemben alkalmazott diszkrimináció tiltásaként is. A nők a huszadik század második felében már a legtöbb országban folytathatnak teológiai tanulmányokat, s többnyire önálló lelkészként is szolgálhatnak. Magas egyházi tisztségeket azonban csak újabban töltenek be. „A metodista egyház 1980-ban a világon elsőként választott női püspököt, az USA anglikán egyháza 1989-ben, Németország evangélikus-lutheránus egyháza pedig történetében először 1992-ben” (Küng 2001, 117).

Céлом mai magyar református lelkésznők identitáskonstrukcióinak feltárása volt. Az a kérdés izgatott, milyen motiváció alapján kezdenek el fiatal nők protestáns teológiát tanulni és hogyan alakítanak ki maguknak jövőképet nőként és teológaként, ill. lelkésznőként. A másik érdekes kérdés az volt, hogy milyen női identitás lehet sikeres egy férfidominanciájú egyházban. Udvariatlanabban fogalmazva: milyen (lelkész)női identitást fogadnak el a nagytiszteletű lelkész és püspök urak, milyen identitást tolerálnak a gyülekezeti közösségek.

A reformáció és a kálvinizmus Magyarországon

Wagner ezt írja a kálvinizmusról: „Csak Csehországban és mindenekelőtt Magyarországon és Erdélyben (Románia) tudott igazán meggyökerezni, ma is itt találjuk Európa legnagyobb református egyházait” (Wagner 1997, 194). Magyarországon statisztikai becslések szerint mintegy két millió református él. (A vallást ténylegesen gyakorlók száma ennél természetesen jóval alacsonyabb.) A református egyház a római katolikus után az ország második legnagyobb egyháza.

A reformáció – mind a lutheri, mind a kálvini változat – már a tizenhatodik században elterjedt Magyarországon. Német egyetemeken tanuló diákok és prédikátorok hozták Magyarországra a reformált hitet. Mint a Habsburg birodalom egyéb országaiban, a reformáció Magyarországon is ellenállást jelentett az uralkodóház szigorú katolicizmusával szemben. A Habsburgok – mindenekelőtt II. József (1780–1790) – keményen büntették a református hitű népeiséget. II. József uralkodásának idején nem építhettek templomot utcafrontra, tilos volt a torony és a harang is. A hátrányos

megkülönböztetések az uralkodó célja ellenében hatottak, erősítették a református közösségek egységét és sajátos ethoszt kölcsönöztek nekik.

Magyarországon a reformátusokat különös embertípusnak tartják: makacsságot és kitartást tulajdonítanak nekik. Számos humoros mondás volt forgalomban a „vastagnyakú kálomistákról”. Egyes kálvinista költők műveikben (mindenek előtt Kölcsey Ferencre és Arany Jánosra gondolunk) a Habsburg elnyomás elleni spirituálissá stilizált ellenállást sugalltak, ezzel a politikai önállósodás és a nemzeti szuverenitás eszméjét szolgálták.

A nagy református iskolák – kollégiumok – voltak azok a helyek, ahol a kálvinista eszmeiséget a következő nemzedéknek közvetítették. Debrecen, Sárospatak és Pápa kollégiumaiban a tanulók elemi iskolai szinttől az úgynevezett akadémiákig (jogi és teológiai fakultások) tanulhattak. Ezeknek a kollégiumoknak a tanárai tudományos értekezések mellett tankönyveket írtak az elemi osztályok számára is. A tanulók képességeit sokoldalúan fejlesztették: színpadi előadások és költészeti kurzusok egészítették ki az iskolai oktatást. Az iskolák felvilágosító tevékenységükkel jótékony hatást gyakoroltak a város és a környék kultúrájára. Az elemi és a felsőbb osztályok tanulói és a tanárok – a huszadik század első felének sporadikus kivételeitől eltekintve – fiúk és férfiak voltak. A nagyobb iskolák mellett a huszadik században lányiskolákat is alapítottak. Ezek általános iskolák mellett református tanítónőképzők is voltak, itt képezték ki a környék elemi iskolái számára a református tanítónőket.

A nők szerepe az őskeresztényeknél és Pál apostol írásaiban

Az őskeresztény mozgalom a zsidó kultúrában gyökerezett, ennek pedig következményei voltak a nemek szerepfelfogására.

A Názáreti Jézus korában a nők keveset számítottak a társadalomban. [...] A kortárs zsidó források lenézően kezelték a nőket, akik Josephus, a történetíró szerint minden tekintetben kevesebbet értek, mint a férfiak. A férfiaknak azt tanácsolták, hogy még a saját feleségükkel is a lehető legkevesebbet beszéljessenek, a többi nővel pedig egyáltalán nem. A nők a nyilvánosságtól elzárva éltek. A templomban csak a számukra feltartott előtérben tartózkodhattak, Az imádkozás tekintetében a rabszolgákkal azonos megítélés alá estek. (Küng 2001, 14)

Maga Jézus azonban – az evangélistáktól tudjuk – fesztelenül, sőt szolidárisan viselkedett a nőkkel. Számos nő elkísérte őt és tanítványait Galileából Jeruzsálembe. Az tény, hogy Jézus tanítványainak tizenkettes körébe – ez a szám a végső idők tizenkét törzsből álló népét reprezentálta –

kizárólag férfiakat választott ki. Az apostolok kiválasztása mind a mai napig fő érvként szolgál arra, miért nem vállalhatnak a nők fontos funkciót a római katolikus egyházban.

A kutatások azt mutatják, hogy Jézus tágabb köréhez női tanítványok is tartoztak. Ahogy Elisabeth Schüssel Fiorenza írja:

Jézus női tanítványai nem alternatív életstílust valósítottak meg, hanem egy alternatív ethoszt: ők voltak a jövő nélküliek, akik most új reményt kaptak. Ők voltak a kitaszítottak és a peremre szorítottak, akik most új közösséget kaptak ajándékba. (Idézi Küng 2001, 16)

A Pál apostol által alapított gyülekezetekben – ezt olvashatjuk az apostol leveleiben – egyenlőség, szabadság és testvériség uralkodott. Ez a legvilágosabban a Galatabeliekhez írott levélben olvasható: „Mert akik Krisztusban keresztelkedtetek meg, Krisztust öltöztétek fel. Nincs zsidó, sem görög, nincs szolga, sem szabad: nincs férfi, sem nő; mert ti mindnyájan egyek vagytok a Jézus Krisztusban” (Gal 3:27-28).

Pál apostol leveleiben olvashatunk a nőkkel kapcsolatban néhány egymásnak ellentmondó megállapítást. A korinthusiakhoz írott első levélben ez áll: „Minden asszony pedig, aki fedetlen fővel imádkozik vagy prófétál, megcsúfolja az ő fejét” (1Kor 11:5). Ez a megfogalmazás nem tiltja a nőknek az *imádkozást* vagy a *prófétálást*, csak azt írja elő, hogy fedett fővel tegyék.

A nőknek az egyházban való visszaszorítása és a római katolikus egyházban mind a mai napig érvényes tilalom a nők pappá szentelésével kapcsolatban végső soron az apostolnak az első korinthuszi levélben foglalt szavain alapszik: „A ti asszonyaitok hallgassanak a gyülekezetekben, mert nincsen megengedve nékik, hogy szóljanak, hanem engedelmeselek legyetek, mind a törvény is” (1Kor 14:34).

A nő szerepe a katolikus egyházban

A katolikus egyház mind a mai napig erre a bibliai szöveghelyre hivatkozik a nők pappá szentelésének tilalmával kapcsolatban. Josef Ratzinger híressé vált levelében „a férfi és a nő *tevékeny együttműködéséről* beszél, teljesen elismerve különbségeiket” (Ratzinger 2006, 128). Együttműködés alatt mindenekelőtt azt érti, hogy

ennek a meghívásnak az első és bizonyos értelemben a legfőbb dimenziója a házasság. Az ember egész földi történelme e hivatás területén zajlik. Ebben a történelemben azon elv alapján, hogy a személyek közösségében

'egyiknek a másikért kell' léteznie, kibontakozik és kiegészíti egymást az emberségben a 'férfias' és a 'nőies.' (Ratzinger 2006, 131)

Rámutat a nő szerepére a bűnbeesésnél, de a nőt alapvetően a férfi segítőtársaként határozza meg. A nemek szerepmegosztását természetből adottnak veszi: „A férfi és a női mivolt tehát a kinyilatkoztatás szerint *ontológiailag tartozik a teremtéshez*, és arra vannak rendelve, hogy a földi időn túl is megmaradjanak, nyilvánvalóan átalakult formában” (Ratzinger 2006, 139). A nő sajátos értékeit annak anyai szerepében ragadja meg, példaképként Máriára utalva:

Amikor Máriára hivatkozunk, nem a nőiesség bizonytalan modelljére építjük az Egyház identitását, Mária figyelmes odahallgatása, befogadása, alázatossága, hűsége, istencséréte és várakozása teszi az Egyházat Izrael lelki történelmének folytatójává. (Ratzinger 2006, 146)

A levél végén kijelenti: „a papszentelés kizárólag férfiaknak van fenntartva” (Ratzinger 2006, 146). Ezel élesen és félreérthetetlenül fogalmazza meg a római katolikus egyház alapvető felfogását: pappá szentelési tilalom a nőknek és cölibátus a férfiaknak. A bíborosnak, akit nem sokkal később pápává választottak, ez az állásfoglalása számos kritikát váltott ki. Mindenekelőtt azért, mert a nő szerepét biológiai nemébe horgonyozva definiálja és az úgynevezett női értékeket kizárólag az anyaszerepből vezeti le. Ebből az következik, hogy az egyedülálló, gyermektelen nőt csekélyebb értékűnek tartja, akkor, ha nem valósítja meg az „anyaságot”, abban az esetben is, ha „nem történik fizikai értelemben nemzés” (Ratzinger 2006, 140).

Barát Erzsébet rámutat arra, hogy az érvelés azáltal, hogy a nőnek a házasságban megvalósuló „együtműködését” definiálja egyedüli normaként, „a férfiúság specifikumának a nőihez hasonló egyértelmű, szövegszintű definícióját a heteronormatív ideológia jótékony hallgatása fedi” (Barát 2006, 90). Ezzel a nem házasságban élő és nem karitatív jellegű munkát végző nők minden értéktől megfosztódnak.

Ratzingernek a nők pappá szentelése elleni nyílt állásfoglalása ellentétben áll a levélben deklarált dialóguskészségével. Ővja a nőt, ne kívánjanak a „férfi ellenfelei” lenni, mert így „a hatalom visszaéléseire a hatalom megszerzésének stratégiájával válaszol[nának]”, ez pedig „a nemek rivalizálásához vezetne” (Ratzinger 2006, 127).

A szöveg argumentációja ellentmondásos és manipulatív. Ahogy Sándor Klára rámutat, a bíboros egyszerre érvel azok ellen, akik a katolikus egyházon belül a nők pappá szentelési tilalma ellen harcolnak és azok ellen,

akik „a világban” meg kívánják valósítani a két nem egyenlőségét. Ezt a két csoportot próbálja meg egymás ellen kijátszani (Sándor 2006, 110).

A nők szerepe a protestáns egyházakban

Pál apostol leveleinek, mindenekelőtt pedig a korinthusiakhoz írott első levélnek, az abból idézett szöveghelynek (1Kor 4:34) alapos magyarázatával nem maradt adós a protestáns teológia.

David Prior elsősorban történelmi és filológiai érvek alapján bizonyítja, hogy ebben az esetben nem generális tiltásról van szó. A korinthuszi gyülekezetben az asszonyok nyilván olyan módon viselkedtek az istentisztelet alatt, ami zavarta a közös áhítatot. Vannak olyan magyarázatok is, melyek szerint az apostol a *lalein* görög szót 'terefereálni' értelemben használta:

Bármilyen legyen is a pontos magyarázat, ez a szakasz egy helyi gyülekezet példáján keresztül érzékelteti, miféle viselkedés uralkodott el az ősegyház keresztyén asszonyainak körében. A keresztyén közösség életében páratlan szabadságra letek, s talán ez a szabadság szállt a fejükbe, helyesebben a nyelvükbe. Az önfegyelem hiánya zavart és rendbontást okozott a gyülekezeti istentiszteleteken. Mivel Pál mindennél fontosabbnak tartja az épülést, meglehetősen határozottsággal – és nem kis gúnnyal – ír arról, hogy szükség van a fegyelemre. (Prior 1995, 273)

Tőkés István ezzel szemben elfogadja a szöveghelyet általános tiltásként:

Annyira általánosan (=minden vonatkozást felölelően) hangzik a parancs, hogy gyöngítésére nincs lehetőség. Hallgatniuk kell abban az értelemben is, hogy nem szabad profétálniuk, tanítaniuk, de abban az értelemben is, hogy a nyilvános beszédétől el annak tiltva bármely más formában. Ha tehát feltételezzük (ti. nincs konkrét adat, 14,35?), hogy az őskeresztyéneknél az istentiszteleteken lehetőség nyílt hitbeli kérdések előadására s megválaszolására, úgy ebből is ki voltak zárva az asszonyok. (Tőkés 1995, 387)

Tőkés értelmezése szerint tehát, bár az Ószövetségben voltak profétanők, pl. Mirjám, Deborah, Anna, Hulda, és Pál maga is említi a női profétálást (1Kor 11:15), egyáltalán nem tiltó értelemben, a tiltást az említett szöveghelyen (1Kor 14:34) általánosan: mindig, mindenkire érvényesnek kell tekinteni. Tőkés ezt a nemek hierarchiájával indokolja: „...a férfi és a nő

teremtésrendi viszonya folytán... az apostol a férfiakra bízta a nyilvános szolgálatot” (Tőkés 1995, 387).

Ezzel tulajdonképpen a nők lelkészi szolgálata is tilalom hatálya alá esne. Tőkés ezt az ellentmondást úgy oldja fel, hogy:

...a keresztyén szabadság döntése alá tartozik, hogy vajon a bármikori jelenben a prófétálás kegyelmi ajándékával felékesített asszonyokra rábízható-e a pásztori szolgálat, amelyet egyébként a férfiak végeznek. (Tőkés 1995, 387)

Más vélemények szerint az első korinthuszi levél szövegében fellelhető tartalmilag ellentéte, sőt összeegyeztethetetlen kijelentések a szöveg egyes részeinek nem autentikus voltára vezethetők vissza. Tőkés kategorikusan elutasítja ezt a feltételezést, Küng elfogadja:

A hírhedt megfogalmazást “A nők hallgassanak a gyülekezetben” ugyanabba a korinthuszi levélbe csempészték be, amelyben Pál három fejezettel korábban határozottan megerősítette a nőknek a prófétáláshoz való jogát. A beszéd tilalma a legerősebb formában az úgynevezett pásztori levelekben jelenik meg. Ezek ugyan az apostol tekintélyét vindikálják maguknak, valójában azonban abból az időből származnak, mint a Timótheushoz írott levél: “Az asszony csendességben tanuljon teljes engedelmisséggel. A tanítást pedig nem engedem meg az asszonynak, sem hogy a férfin uralkodjék, hanem legyen csendességben” (1Tim 2:11). (Küng 2001, 26)

A nők egyházi szolgálata a középkor óta

A középkorban általánosan elfogadott teológiai tételek közé tartozott,

- hogy a nő a férfinhoz hasonlóan Isten képére és hasonlatosságára teremtett,
- hogy a nőt ennél fogva alapvetően ugyanaz a méltóság illeti meg és ugyanazon örök rendeltetése van, mint a férfinak,
- hogy a nőt Isten nemcsak az emberi nem szaporodása, hanem a közös élet érdekében teremtette meg.

A férfinak és a nőnek az Új Testamentum szelleméből következő egyenlősége a római katolikus egyházban nem valósult meg. A papi nősülés tilalma hozzájárult a nőtlenség felértékeléséhez és a szexualitás démonizálásához, ezzel pedig a nőket – az apácák kivételével – nagy mértékben kizárta az egyház spirituális életéből.

Csak a reformáció adta meg a nők számára azt a lehetőséget, hogy tevékenyen részt vehessenek a gyülekezet életében. Csak a papi házasság teremtette meg a papné státusát, s alakított ki számára egy önálló tevékenységi kört. Luther Márton jelentősen hozzájárult a női nem felértékeléséhez azzal, hogy támogatta a lányok nevelését és iskoláztatását, például 1524-es iskolai memorandumában (Küng 2001, 82).

A protestáns egyház mint testvérek – fivérek és nővérek – közössége feltételezi a férfiak és a nők egyenrangúságát a spirituális élet minden területén. A nő a pap feleségeként a férfival csaknem egyenrangú szerepet tölt(het) be a gyülekezetben, számos közösségi feladatot átvállalva férjétől: kezdve a lelkigondozáson és a karitatív tevékenységen egészen a gyermekek vallásoktatásáig. A papné szólatatja meg az istentisztelet alatt a harmóniumot vagy az orgonát.

Jóval később, a huszadik században megnyíltak a teológiák kapui is a nőhallgatók számára. Napjainkban a nők lehetnek teológusok és megpályázhatnak önálló lelkészi hivatalt is. A protestáns egyházakban a férfiak és a nők az elvek szintjén egyenlő jogokat élveznek. De hogyan valósul meg mindez a valóságban?

Pápai teológák identitáskonstrukciói

A nőknek a modern protestáns egyházakban játszott szerepe elválaszthatatlanul összefonódik az ország, a régió konkrét történelmi-politikai helyzetével. Az úgynevezett posztszocialista országokban az egyházaknak szembe kell nézniük a szocialista múlt terhes örökségével. Ebben az időszakban ugyanis az egyházakat erősen korlátozták. Ez egyrészt azt jelentette, hogy radikálisan csökkentették a református iskolák és teológiák számát. Másrészt szigorúan ellenőrizték a hitéletet. Voltak besúgók, akik jelentéseket készítettek a gyülekezetekről és a lelkipásztorokról. Voltak lelkészek is, akik maguk – önkéntes alapon vagy aljas zsarolásnak engedve – jelentettek a titkosrendőrségnek lelkésztársaikról és gyülekezetük tagjairól. A titkos akták csak részben kerültek nyilvánosságra, így ellenőrizhetetlenek azok a feltevések, amelyek egyes egyházi vezetők besúgói múltjáról keringenek. Ez azt jelzi, hogy a rendszerváltás után több mint húsz évvel is lehetnek zsarolható, manipulálható emberek az egyházak vezetőinek körében.

Az 1989-es rendszerváltozás után az egyházak erőfeszítéseket tettek arra nézve, hogy helyreállítsák a szocialista időszak előtti állapotot, illetve korszerűsítsék az egyházat a mai kor kihívásainak megfelelően. A szocialista korszak látszólagos súlyos öröksége még ma is érezhető: mindenekelőtt az egyház mindennapi életének premodern atmoszférájában. Ez kihat a nőknek,

azon belül a lelkésznőknek az egyház szervezetében betöltött szerepére. A magyar református lelkésznők helyzetét Fekete Ágnes (maga is lelkésznő és a közszolgálati rádió református adásainak szerkesztője) így jellemzi:

A Magyarországi Református Egyházban az alkalmazottak zöme nő, a lelkészek fele nő, a zsinaton azonban két megválasztott nő ül úgy száz fő között, és szinte soha nem szólnak hozzá. Nagyvárosi gyülekezetek közül én egyet tudok, ahol vezető beosztásban nő a lelkész. Általában beosztott szerepeket vagy alkalmazott – kórházlelkész, hitoktató vagy hasonló – feladatokat látnak el. (Fekete 2006, 16)

Mi motivál egy ilyen kedvezőtlen helyzetben fiatal nőket arra, hogy a lelképásztor hivatását válasszák? Ezt a kérdést tettem fel teológáknak – jövőző lelkésznőknek – és már egyházi szolgálatban álló lelkésznőknek a Dunántúli Egyházkerületben.

Magyarországon jelenleg négy teológia működik, mindegyik egyházkerület fenntart egyet. A budapesti és debreceni teológiák – illetve teológiai karok – egyetemi szintű képzést biztosítanak, a sárospataki és a pápai főiskolai szintűt.

A pápai Református Kollégiumot Huszár Gál alapította 1583-ban. Fennállásának négyszáz éve alatt a Dunántúl legnagyobb református iskolájaként – teológiai és egy ideig jogi fakultással is rendelkezett – nagy befolyással bírt Dunántúl szellemi és spirituális életére. Itt képezték azokat a református teológusokat, akik Felsőörtlől Komáromig és Csurgóig közvetítették az alma matertől kapott tudást és szellemiséget. 1848-ban, az iskolák államosításának időszakában felszámolták a Kollégium működését. A rendszerváltozás után új életre keltették a Kollégiumot: először a gimnáziumot és az általános iskolát alapították újra, később a teológiai kart is. Ennek a karnak a hallgatóival beszélgettem.

Pályaválasztás vagy elhivatottság?

Mindenekelőtt azt kellett megtanulnom, hogy teológus beszélgetőtársaim határozottan visszautasították a *pályaválasztás* szót. Megmagyarázták nekem, az a tény, hogy teológiai tanulmányokat folytatnak, semmiféle pályaválasztási, elhelyezkedési esélyeket latolgató racionális mérlegeléssel nincsen kapcsolatban. „Elhívták” őket a szolgálatra – fogalmazznak. Az *elhivatottság* érzését egyesek úgy írják le, mint valami természetesen, olyasmit, amit *mindig is éreztek*. Mások egy hirtelen, megvilágító hatású élményről számolnak be, amelynek hatására hozták meg döntésüket.

Azok a teológák, akikkel beszélgettem, többnyire mélyen vallásos családból származnak, vannak köztük lelkészgyerekek is. A lelkészi szereppel, annak minden professzionális részletével gyermekkoruk óta tisztában vannak. Ezek a lányok többségükben kis településről származnak. Vannak, akik Pápa környéki faluból jöttek, de találkoztam távoli vidékről érkezettekkel is. Sokan közülük a Református Kollégium gimnáziumában szereztek érettségit. Mivel pedig ott a vallásoktatás a tanrend integráns része, a kálvinizmus szellemében nevelődtek. A vallásos élet ritmusát megszokták a diákotthonban. A kollégiumot többen is említették számukra fontos találkozások színhelyeként. A nevelőtanárok – teológiai képzettséggel rendelkező pedagógusok – szerető anyafigurák voltak számukra, de közvetítettek egy kívánatos foglalkozási mintát is.

A döntést más tényezők is megkönnyítették. Megszokták a kisváros életét. Mivel pedig a teológiai kar ugyanúgy a Kollégiumhoz tartozik, mint a gimnázium – több tanár mindkettőben tanít – nem volt nehéz számukra a közoktatásból a felsőoktatásba vezető átmenet.

A családok nem mindig örültek lányuk döntésének. Néhány szülő aggodalmaskodása: „Ez nem is igazi foglalkozás, különösen nem egy nő számára” – rávilágít a közvélekedésre. Nem buzgó templomjáró felnőttek számára egy lelkész nő életmódja nyomasztónak, sőt, akár értelmetlennek tűnhet.

A tizenkilencedik században, sőt a huszadik század elején is a teológiai tanulmányok a társadalmi felemelkedés egyik lehetőségének tűntek. Vagyontalan családok fiai joggal számíthattak arra, hogy a teológiai oklevél számos kaput megnyit nekik. Ezért volt mindig is sok elsőgenerációs értelmiségi a lelkészek között. Értelmes parasztgyerekek nem láttak maguk előtt más értelmiségi mintát, csak a falusi tanítóét és a lelkészét. A református iskolák maguk is évszázadok óta törekedtek a tehetséges szegény gyerekek megsegítésére. A vagyontalan szülők ambíciózus gyerekei ösztöndíjakat kaptak az iskolától és annak támogatóitól. A középiskola elvégzése után sokan magától értetődően tanultak tovább a teológián. A pápai Református Kollégiumban tanult ingyenes diákként például az országosan ismert nyelvművelő, Lőrincze Lajos. Először ő is lelkésznek készült, később döntött a tanári pálya mellett.

A teológia mint a társadalmi felemelkedés előszobája: ez legfeljebb a fiúkra volt érvényes, bár azok közül sem mindenkire, a lányokra azonban sohasem. A teológiai diploma manapság nem ér sokat a munkaerőpiacon. Az egyházon és a szociális-karitatív szférán kívül alig valamit lehet kezdeni vele. A lányos szülők kétségeit lányuk pályaválasztási döntését illetően meg lehet érteni, át lehet érezni.

Van itt még egy egészen sajátos szempont: a hit kérdése. Minden szakmát lehet űzni személyes elhivatottság és hit nélkül, még sikert is el lehet benne érni. De egy hit nélküli lelkész maga a *contradictio in adjecto*. Ha eltűnik a hit és vele az elhivatottság tudata, és ez ellen senki sincs felvértezve: akkor nem tudnák a hit üzenetét hitelesen közvetíteni. Beszélgetőtársaim nem féltek a hit megrendülésétől, elvesztésétől. Ebből a szempontból nagyon magabiztosak voltak.

A legtöbb teológus, akivel beszéltem, választását „magától értetődő dologként” élte meg, „soha nem is akart más lenni”. De akadt néhány példa a nagyon mály megérintettségre is. Az élet nagy kérdéseiben hozott döntések mégsem történnek mindig „magától értetődően”.

Az egyik teológus egy különös álmáról számolt be. Azt álmodta, hogy ő osztja a gyülekezet lelkésze, *Sándor bácsi* helyett az úrvacsorát. Kérdésemet – hogyan tudott azonosulni fiatal lány létére egy érett férfival – visszautasította. „Egy lelkész nem férfiként vagy nőként szolgál. Krisztus üzenetét adja át: ez a lényeges.”

A lelkésznők identitáskonstrukciói

Az érettebb korú lelkésznők között nem számít ritkaságnak, hogy valaki korábban más foglalkozást gyakorolt, csak később, pályamódosítással jutott el a teológiára.

Két történet:

I., aki már tizenöt éve szolgál lelkészként, az érettségi után először jogot kezdett tanulni. A jogtudomány távol állt tőle, korán rájött, hogy nem ez az ő útja. Akkor érte egy egyetemi előadáson egy meghatározó élmény. A római jog egyik előadásán azt a sugallatot érezte, hogy lelkésznek kell lennie. Félbehagyta a jogi tanulmányokat. Hetekig olvasta a Bibliát és imádkozott az Úrhoz iránymutatásért. Egy vasárnapi istentiszteleten a lelkész arról beszélt, hogy milyen nehezen éri el Isten szava a gyülekezetet, ha nincs annak méltó közvetítője. *I.* ezt személyes üzenetként fogta fel, úgy érezte, neki kell Isten szavát a gyülekezetnek továbbadnia. Beiratkozott a teológiára. Döntését, melyet nem döntésként, hanem isteni parancsként élt meg, nem bánta meg.

E. volt a legidősebb lelkésznő, akivel interjút készítettem. Beszélgetésünk idején éppen nyugdíjba készült. *E.* csak életének második felében dolgozott lelkészként. Amikor az 1960-as években iskolába járt, eszébe sem jutott, hogy teológiára menjen. Érettségi után évekig a városi kórházban dolgozott adminisztratív munkakörben. Munkahelyén élénk kapcsolatot alakított ki a kórház betegeivel. Beszélgetett velük, vigasztalta őket, lelki támaszt nyújtott nekik. Ekkor jutott eszébe, mennyivel jobban

tudna segíteni másokon teológiai képzettség birtokában. Teológiai tanulmányainak motivációja tehát a másoknak való segítség szándéka volt.

1982-ben végzett a budapesti teológián. Levelező képzésre járt, minden héten fel kellett utaznia a fővárosba. A tanulmányok sok örömet szereztek neki, büszkén mesélte, hogy a héber és görög nyelvet is a nappali képzésben részt vevőkhöz hasonló mélységben sajátította el, pedig a levelező hallgatóknak csak könnyített tananyagból kellett vizsgáznuk. A lelkészi pálya lelki békét hozott neki, úgy érzi, megtalálta igazi hivatását. Évfolyamtársnőiről így beszél: „Sokan csak ki akarták magukat próbálni, nem vették egészen komolyan a tanulást. A professzorok ennek megfelelően őket nem vették komolyan. Abba is hagyták a tanulást.” Évfolyamtársnői közül ő az egyedüli, aki gyülekezeti lelkészként dolgozik egy Pápa környéki faluban. Ő volt az egyházmegye első női lelkésze. „Nem lelkésznek tartom magam, hanem lelkésznek, aki véletlenül nő” – mondja.

Akár villámcsapásként éri az elhivatottság, akár beleszületik: semmi sem óv meg a csalódásoktól, a kétségektől. Ahogy Karl Barth írja:

Beszélnünk kell a teológiának magának és azzal együtt a végső következtetések levonásának elkötelezett, hitre szólított teológust is megérintő – nem abszolút, de mégis lényeges – kételkedésről, hiszen ez elől nincsen menekvés. (Barth 1985³, 122)

Mit ér a lelkész, ha nő?

Csak kivételes esetben fordul elő, hogy egy gyülekezet egy teológiát végzett nőt választ gyülekezeti lelkészének. Bár a döntés joga kizárólag a gyülekezetet illeti meg, egy egyedül álló nőnek kevés az esélye. A gyülekezet döntését a tekintélyes, többnyire idős férfiakból álló presbitérium határozza meg. Ha többen pályáznak meg egy lelkészi helyet, többnyire nős férfit választanak. Nem véletlenül. A nős férfiakban jobban megbíznak, mint a nőtlenekben. A gyülekezet elvárja lelkésztől, hogy ne bonyolódjon szerelmi viszonyokba, hanem kiegyensúlyozottan boldog családi életével mutasson példát a fiatalabb híveknek. Ha a feleség szintén rendelkezik teológiai végzettséggel: annál jobb. A gyülekezet így „kettőt kap egyért”. A teológiai végzettségű papné tartja a gyermekek vallási oktatását, látogatja az öreg és beteg gyülekezeti tagokat, szeretetvendégséget szervez, fellendíti a nőszövetség munkáját.

Az egyházban a társadalom más intézményeihez hasonlóan kialakul a tevékenységek hierarchikus rendje. Az egyes tevékenységek presztízse, illetve ennek a hiánya a tevékenységet gyakorló személyekhez is hozzákapcsolódik. Ahogy Barth írja:

Kálvinnak az egyházi 'minisztériumok'-ról szóló ismeretes osztályozása szerint a 'diakónus' a negyedik, utolsó helyen áll, mert az ő feladata 'csak' a gyülekezet szegényeinek és betegeinek ellátása. Megelőzi őt a 'presbiter', aki a gyülekezet külső vezetéséért felelős, őt pedig a 'pásztor', a prédikáló, spirituális utat megmutató gyülekezeti lelkész. A sor élén a 'doktor' áll, az egyháznak a Szentírást *ex officio* magyarázó tanára: ez nyilvánvalóan a teológus. (Barth 1985³, 202)

Ez a hierarchia – az egyes funkciók korszerű megnevezéseivel – a mai napig érvényes a református egyházakban. A legkevésbé megbecsült egyházi tevékenység mind a mai napig a szegények, betegek, haldoklók megsegítése és a gyermekekkel való foglalkozás. A teológiát végzett hajadonok többnyire ezek közül a tevékenységek közül választhatnak: kórházi lelkészként dolgoznak, vallástanárként tanítanak iskolákban vagy nevelőként kollégiumokban. Többnyire más kenyérkereset után is kell nézniük, mivel a fentiekből nem tudnak megélni. Ritkák a női gyülekezeti lelkésznők, inkább kivételként jelennek meg. A kis gyülekezetek nem is képesek önállóan alkalmazni egy lelkészt. Több kis gyülekezetben szolgálni nehéz dolog: ide-odautazást jelent. A gyülekezeti tagok úgy gondolják, egy férfi alkalmasabb erre. Még egy ok, hogy férfit válasszanak.

A legmagasabb szinten találjuk a legkevesebb nőt. A legritkábban esetben válik egy teológiát elvégző nőből a Szentírást *ex officio* elemző és magyarázó teológiai tanár(nő). A teológiák oktatói gárdájában alig találunk női professzorokat. A nők aránya a hierarchia különböző szintjein tükrözi az egyházban még fokozottan érvényesülő társadalmi értékítéletet.

Mindez nagyon jellemző a magyar református egyház konzervativizmusára. Más országokban, így például Németországban a nőket egyre jobban elfogadják egyenrangúként az egyházi hierarchia minden szintjén. Magyarországon az egyházi struktúrák „mélyfagyasztott” állapotban éltek túl a szocializmus negyven évét. A szerves fejlődés csak a politikai rendszerváltás után kezdődhetett meg. Erre a megkésett fejlődésre jellemző, hogy a teológák számára a házasságkötés mind a mai napig kulcsfontosságú a lelkészi életpálya szempontjából.

A papi házasság

A házasságot mind a teológák, mind a lelkésznők a lelkészi életpálya fordulópontjaként határozták meg. A teológáknak, akikkel beszélgettem, többnyire volt olyan barátjuk, akikkel tervezték a házasságkötést. A párok a tanulmányok során ismerkedtek meg egymással: nemcsak közös családot terveztek, hanem egy közös szakmai életutat is. Mindannyiuk számára

világosnak tűnt, hogy a házasság nemcsak a nő, hanem a férfi számára is előnyös.

A lelkésznők a házasság kérdését saját tapasztalataik alapján ítélték meg. A legjobb, mondták, ha két lelkész köt házasságot. Egy ilyen pár jól meg tudja osztani egymás között a munkát, ha szükséges, helyettesíteni tudják egymást. A munkamegosztásnál figyelembe vehetők a személyes tulajdonságok.

A legtöbb lelkésznő azt mondta, nagyon szívesen szolgál keresztelőkön és esküvőkön, de egy gyászistentisztelet megtartása nehezükre esik, különösen, ha ismerősökről, barátokról van szó. Az 52 éves P. három évvel ezelőtt veszítette el lelkész férjét. Azt meséli, férje életében meg tudták osztani a szolgálatot egymás között, akkoriban férje tartotta a gyászistentiszteleteket. Most özvegyként neki kell ezeket is tartania. Megbirkózik a feladattal, mert érett és tapasztalt, azon kívül a presbitérium és a gyülekezet bízik benne és támogatja.

Egy „civilvel” kötött házasság – mondják beszélgetőtársaim – számos nehézséggel jár. Megmutatkozik ez az időbeosztás különbözőségében: a lelkész akkor dolgozik, amikor a többi embernek szabadnapja, szabadideje van. Ebből lehetnek problémák, különösen, ha kis gyermekek is vannak a családban. Másrészt azonban egy toleráns „civil” férj vagy feleség biztosítani tudja azt az anyagi hátteret, amelyre a lelképásztor, akár nő, akár férfi, nagyon is rászorul.

A lelkészek körében bevett gyakorlat, hogy mezőgazdasági tevékenységet is folytatnak. Zöldség- és gyümölcsstermesztés, nyúltenyésztés tartoznak ide. A falusiak általában megbecsülik azokat az embereket, akik, hozzájuk hasonlóan, maguk is keményen dolgoznak. A városban nehezebb olyan melléktevékenységet találni, amely kiegészítő jövedelmet biztosít, de nem csökkenti a lelkész társadalmi megbecsülését. Ilyen lehet a mellékfoglalkozásként végzett könyvtárosi vagy tanári munka. Nincs könnyű dolga egy fiatal, hajadon lelkésznőnek. A gyülekezeti lelkész mellett dolgozó beosztott lelkésznőknek meg kell elégedniük alacsony presztízsű feladatokkal: konfirmációra előkészítő tanfolyamokat, gyermekistentiszteleteket tartanak, ellátják a gyülekezet levelezését és az egyéb irodai munkát. Gyülekezeti lelkésszé hajadont alig-alig választanak, s ha esetleg mégis, akkor kezdődnek az igazi nehézségek. Megjelenését kritikusan figyelik: rövid szoknya, merész dekoltázs szóba se jöhet, pedig hát ő is azt szeretné, ha esélye lenne a házassági piacon. Egyedülálló: jobban az, mint bárki más. Feleségként alig veszik számításba. Példaképnek kell lennie és ezt nem teszik könnyűvé a számra. A presbitérium – amely többnyire idősebb férfiakból áll – nyomást gyakorol a tapasztalatlan fiatal lelkésznőre.

Konfliktusok esetén többnyire a presbitérium győz. Ez a grémium manipulálni tudja a lelkésznőt, sőt, meg is tud szabadulni tőle.

Az erdélyi és Kárpáton-túli területek magyar református gyülekezetei különösen konzervatívnak és nőellenesnek számítanak. Történeteket hallani arról, hogyan aláztak meg ott fiatal lelkésznőket azzal, hogy nem engedték fel őket a szószékre, mondván: szoptató anyaként „tisztátalanok”. A dunántúli emberek felvilágosultabbak, a legnagyobb problémát a lelkésznők számára itt is a konzervatív értékrendet őrző presbitériummal való kapcsolat jelenti.

Beszélgetőtársaim úgy vélik, egy magányosan élő nő számára nem is való a gyülekezeti lelkészség. Érveik között mindig újra meg újra felbukkan annak a fiatal lelkésznőnek a tragikus története, aki hajadonként teherbe esett, csecsemőjét kitette egy sírboltba, maga pedig elvérzett.

Teológiát tanulni Istenbe vetett erős hitet feltételez. Lelkésznőként szolgálni szolgálatot jelent a szónak minden értelmében. Szolgálni csak szeretetből szabad: Isten szeretetétől és a bele vetett hittől vezérelve lehet szeretetet adni embertársainknak. Csak egy szeretettel teljes étellel szolgálhatjuk embertársainkat. Ahogy Barth fogalmaz: „A teológiai munka akkor (Csak akkor! De akkor bizonyosan!) tölti be hivatását, ha szeretetből teszik és határozottan teszik. Tehát: csak a szeretet számít. De az igazán számít” (Barth 1985³, 214).

Felhasznált irodalom

- Barát Erzsébet. 2006. “A tevékeny együttműködés ideológiája.” In: Sándor Klára, szerk. *A pápai feminizmusról a „vatikáni levél” kapcsán*. Budapest: Szabó Miklós Szabadelvű Alapítvány, 75–93.
- Barth, Karl. 1985³. *Einführung in die evangelische Theologie*. Zürich: Theologischer Verlag.
- Biblia. Ó és Újszövetség.* (ford. a Magyarországi Egyházak Ökumenikus Tanácsának Ószövetségi és Újszövetségi Bibliafordító Szakbizottsága.) Budapest: Kálvin Kiadó, 1990
- Fekete Ágnes. 2006. “Női és férfi szerepek az egyházban.” In: Sándor Klára, szerk. *A pápai feminizmusról a „vatikáni levél” kapcsán*. Budapest: Szabó Miklós Szabadelvű Alapítvány, 16–20.
- Küng, Hans. 2001. *Die Frau im Christentum*. München, Zürich: Piper.
- Prior, David. 1995. *Pál első levele a korinthusiakhoz*. Harmat Kiadó.
- Ratzinger, Josef. 2004. “Hittani kongregáció: Levél a Katolikus Egyház Püspökeihez a férfi és a nő együttműködéséről az Egyházban és a

- világban.” Ford. Diósi István. In: Sándor Klára, szerk. *A pápai feminizmusról a „vatikáni levél” kapcsán.* Budapest: Szabó Miklós Szabadelvű Alapítvány, 126-150.
- Sándor Klára. 2006. „...zavarjuk ott össze nyelvöket, hogy meg ne értsék egymás beszédét” In: Sándor Klára, szerk. *A pápai feminizmusról a „vatikáni levél” kapcsán.* Budapest: Szabó Miklós Szabadelvű Alapítvány, 94–125.
- Tőkés István. 1995. *A Korinthusbeliekhez írt első levél magyarázata.* Királyhágómelléki Református Egyházkerület.
- Wagner, Harald. 1996. “Die lutherischen und die reformierten Kirchen.” In: Johann-Adam-Möhler-Institut (Hg.) *Kleine Konfessionskunde.* Paderborn: Bonifatius, 171–243.